

PAPER

ESHITISHIDA NUQSONI BOR BOLALARNING IJTIMOYIY MOSLASHUV MUAMMOLARI VA ULARNI BARTARAF ETISH YO‘LLARI

Bòronova Suxsoraxon Behzodjon qizi¹

¹ Qo‘qon davlat universiteti talabasi

* <mailto:suxsoraburonova@icloud.com>

Abstract

Mazkur maqolada eshitishida nuqsoni bor bolalarning ijtimoiy muhitga integratsiyalashuvida duch keladigan asosiy qiyinchiliklar, jumladan, kommunikativ, emotsional va xulq-atvor muammolari tahlil qilindi. Tadqiqot ularning tengdoshlari va kattalar bilan o‘zaro munosabatlarida yuzaga keladigan to‘siqlarni o‘rganishga qaratilgan. Shuningdek, ushbu muammolarni bartaraf etishga qaratilgan samarali pedagogik yondashuvlar, maxsus ta‘lim dasturlari va oilaviy qo‘llab-quvvatlash mexanizmlari taklif etiladi. Maqola eshitishida nuqsoni bor bolalarning to‘laqonli ijtimoiy hayotini ta‘minlashga xizmat qiluvchi amaliy tavsiyalar beradi.

Key words: Eshitishida nuqsoni bor bolalar, Ijtimoiy moslashuv, Integratsiya, Maxsus ta‘lim, Pedagogik yondashuvlar, Kommunikatsiya, Reabilitatsiya, Ijtimoiy qo‘llab-quvvatlash

Kirish

Eshitishida nuqsoni bor bolalarning ijtimoiy moslashuvi zamonaviy pedagogika va psixologiyaning dolzarb muammolaridan biri hisoblanadi. Ular tengdoshlari bilan muloqot, ta‘lim va jamiyatga integratsiyalashishda jiddiy qiyinchiliklarga duch keladilar [1]. Eshitish funksiyasi buzilishi nutq, kognitiv jarayonlar va hissiy-irodaviy soha shakllanishiga salbiy ta‘sir ko‘rsatib, ijtimoiy moslashuvni murakkablashtiradi

[4]. Shu bois, eshitishida nuqsoni bor bolalarning ijtimoiy moslashuv muammolarini chuqur o‘rganish va bartaraf etish yo‘llarini izlash muhimdir. Ayniqsa, maktabgacha yoshdagi davr, bolaning shaxsiy xususiyatlari va ko‘nikmalari shakllanadigan muhim bosqich bo‘lib, erta aralashuv ahamiyati alohida ta‘kidlanadi [4].

O‘zbekistonda eshitishida nuqsoni bor bolalarning inklyuziv ta‘limini qo‘llab-quvvatlash bo‘yicha sezilarli ishlar amalga oshirilmoqda. 2020 yildagi “Ta‘lim to‘g‘risida”gi qonun va

Compiled on: May 14, 2026.

Copyright: ©2026 by the authors. Submitted to Advances in Science and Education for possible open access publication under the terms and conditions of the [Creative Commons Attribution \(CC BY\) 4.0 license](https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/).

Vazirlar Mahkamasining 166-sonli qarori asosida inklyuziv sinflar tashkil etilib, zamonaviy eshitish apparatlari bilan ta'minlash choralari ko'rilmogda [2, 3]. Biroq, ushbu sa'y-harakatlarga qaramay, eshitishida nuqsoni bor bolalarning ijtimoiy moslashuvda bir qator muammolar mavjud bo'lib, ularning samarali yechimini topish zarurati dolzarbligini saqlab qolmogda. Jumladan, individual ta'lim dasturlarini takomillashtirish, eshitishni bosqichma-bosqich rivojlantirish va samarali sotsializatsiyani ta'minlash bo'yicha metodik-tashkiliy yechimlar talab etiladi [3].

Mazkur tadqiqot maqsadi eshitishida nuqsoni bor bolalarning ijtimoiy moslashuv muammolarini psixologik-pedagogik tahlil qilish, ularni bartaraf etishning samarali yo'llari va usullarini ilmiy asoslash hamda amaliy tavsiyalar ishlab chiqishdan iborat. Bu jarayonda oila, ta'lim muassasalari va mutaxassislar o'rtasidagi hamkorlik, ayniqsa, ota-onalar va o'qituvchilarning o'zaro samarali munosabatlari bolalarning ijtimoiy moslashuvda hal qiluvchi omil ekanligi inobatga olinadi [1, 3]. Tadqiqot natijalari eshitishida nuqsoni bor bolalarning jamiyatga to'laqonli integratsiyalashuviga, muloqot ko'nikmalarini rivojlantirishga va hayot sifatini oshirishga xizmat qiladi.

Asosiy qism

Eshitish funksiyasini aniq tushunish eshitishida nuqsoni bor shaxslarni samarali o'qitish, rivojlantirish va rehabilitatsiya qilish uchun fundamental ahamiyatga ega. Musaeva D.A. (2020) ta'kidlashicha, eshitish nuqsoni ikki asosiy toifaga bo'linadi: eshitishi zaiflar va karlar [4]. Eshitishi zaif shaxslar doimiy eshitish qobiliyatini yo'qotgan bo'lsalar-da, ma'lum darajada og'zaki nutqni mustaqil o'zlashtirish qobiliyatini saqlab qoladilar, garchi bu pichirlab gapirishni idrok etishdan tortib, suhbatni tushunishda jiddiy cheklovlarga qadar bo'lishi mumkin. Karlik esa og'zaki nutqni yordamchi vositalarsiz mustaqil o'zlashtirishga to'sqinlik qiladigan chuqur, doimiy eshitish qobiliyatini yo'qotishni anglatadi [4]. Ushbu farqlanish bolaning nutqiy, kognitiv va hissiy-irodaviy rivojlanishiga turlicha ta'sir ko'rsatadi. Eshitish funksiyasining buzilishi nutq shakllanishiga bevosita salbiy ta'sir ko'rsatadi, chunki nutqni o'zlashtirish asosan eshitish idrokiga

asoslanadi. Nutqning kechikishi yoki buzilishi esa o'z navbatida kognitiv jarayonlarga, xususan, fikrlash, xotira, diqqat va tasavvur rivojlanishiga ta'sir qiladi. Bolaning dunyo haqidagi bilimlari va tushunchalari cheklanib qolishi mumkin, bu esa akademik muvaffaqiyatga ham salbiy ta'sir ko'rsatadi.

Hissiy-irodaviy sohada esa, muloqotdagi qiyinchiliklar tufayli bolada o'ziga ishonchsizlik, xavotir, yolg'izlik hissi, ba'zan esa agressivlik yoki apatiya kabi holatlar kuzatilishi mumkin. Musaeva D.A. (2020) ayniqsa maktabgacha yoshdagi davrning muhimligini ta'kidlaydi, chunki bu davr odatlar, ko'nikmalar va xarakterni shakllantirish, bolalarni mustaqil hayot va kasbga tayyorlash uchun hal qiluvchi ahamiyatga ega [4]. Erta aralashuv eshitish idrokini yaxshilash, texnik o'quv vositalarini takomillashtirish, ta'lim uzluksizligini ta'minlash va erta tashxis qo'yish kabi asosiy maqsadlarga erishishda muhim rol o'ynaydi [4]. Bu davrda amalga oshirilgan har qanday ijobiy o'zgarish bolaning keyingi hayotiga poydevor bo'lib xizmat qiladi.

Eshitish nuqsonining mohiyati va uning rivojlanishiga ta'siri bevosita bolalarning ijtimoiy moslashuvda jiddiy muammolarni keltirib chiqaradi. Ijtimoiy moslashuv muammolari nazariy jihatdan, asosan, muloqotning buzilishi bilan bog'liq. Eshitishida nuqsoni bor bolalar tengdoshlari va kattalar bilan og'zaki muloqotda qiyinchiliklarga duch keladilar, bu esa ularning ijtimoiy aloqalarini cheklaydi va ijtimoiy izolyatsiyaga olib kelishi mumkin [1].

Nutqning yetishmasligi yoki buzilishi tufayli ular o'z fikrlarini, his-tuyg'ularini to'liq ifodalay olmaydilar, boshqalarning nutqini tushunishda ham muammolar yuzaga keladi. Bu holat ularning o'z-o'zini anglashiga, ijtimoiy rollarni o'zlashtirishiga va jamiyatdagi o'rnini topishiga salbiy ta'sir ko'rsatadi. Shuningdek, eshitishida nuqsoni bor bolalar ijtimoiy-hissiy rivojlanishda ham o'ziga xos qiyinchiliklarga duch kelishadi. Ular ijtimoiy vaziyatlarni noto'g'ri talqin qilishlari, tengdoshlarining hissiy holatlarini tushunishda qiynalishlari mumkin, bu esa o'zaro munosabatlarda tushunmovchiliklarga olib keladi. Amaliy jihatdan esa, bu muammolar maktabgacha ta'lim muassasalarida, maktablarda va kundalik hayotda namoyon bo'ladi. Inklyuziv

sinflarda o'qiyotgan eshitishida nuqsoni bor bolalar, garchi zamonaviy eshitish apparatlari bilan ta'minlangan bo'lsalar-da [2], sinfdoshlari bilan o'zaro muloqotda, o'yinlarda ishtirok etishda va o'quv materiallarini o'zlashtirishda qo'shimcha qiyinchiliklarga duch kelishlari mumkin.

O'qituvchilarning eshitishida nuqsoni bor bolalar bilan ishlash bo'yicha maxsus bilimlari va ko'nikmalari yetarli bo'lmasligi, shuningdek, o'quv dasturlarining ularning ehtiyojlariga moslashtirilmaganligi ham moslashuv jarayonini murakkablashtiradi. J.M. Atamuratova (2020) ta'kidlashicha, individual ta'lim dasturlarini takomillashtirish, eshitishni bosqichma-bosqich rivojlantirish va samarali sotsializatsiyani ta'minlash bo'yicha metodik-tashkiliy yechimlar talab etiladi [3]. Ushbu bolalarning ijtimoiy moslashuvdagi muammolar nafaqat ularning shaxsiy rivojlanishiga, balki kelajakda kasb tanlash, ishga joylashish va jamiyatga to'laonli integratsiyalashuviga ham to'sqinlik qilishi mumkin. Shuningdek, ijtimoiy moslashuv muammolari bolalarda psixologik zo'riqish, past o'zini baholash, tengdoshlar tomonidan qabul qilinmaslik hissi kabi salbiy oqibatlariga olib kelishi mumkin.

Eshitishida nuqsoni bor bolalarning ijtimoiy moslashuv muammolarini bartaraf etish kompleks psixologik-pedagogik yondashuvni talab qiladi. Bu yondashuv erta aralashuv, individualizatsiya, vizual kompensatsiya, uzluksizlik va mutaxassislararo hamkorlik tamoyillariga asoslanishi lozim [3]. Erta aralashuv, ayniqsa maktabgacha yoshda, bolaning nutqiy va ijtimoiy ko'nikmalarini shakllantirishda hal qiluvchi ahamiyatga ega [4]. Bu davrda eshitish idrokini rivojlantirishga qaratilgan maxsus mashg'ulotlar, texnik o'quv vositalaridan samarali foydalanish va erta tashxis qo'yish orqali bolaning rivojlanishidagi kechikishlarning oldini olish mumkin. J.M. Atamuratova (2020) tadqiqotida ta'kidlanganidek, eshitishida nuqsoni bor bolalarning ta'limida individualizatsiya tamoyili muhim o'rin tutadi. Har bir bolaning eshitish nuqsonining darajasi, qolgan eshitish qobiliyati, yoshi va individual xususiyatlarini inobatga olgan holda shaxsiy ta'lim dasturlarini ishlab chiqish zarur [3]. Bu dasturlar nutqni rivojlantirish, eshitish idrokini yaxshilash va ijtimoiy ko'nikmalarni shakllantirishga

qaratilgan bo'lishi kerak. Vizual kompensatsiya usullari, masalan, labdan o'qish (speechreading), daktilologiya (barmoq alifbosi) va imo-ishora tili (sign language) kabi vositalar muloqotni sezilarli darajada yaxshilaydi va bolaning ijtimoiy muhitga integratsiyalashuvini osonlashtiradi [3]. Zamonaviy texnologiyalar, xususan, eshitish apparatlari va koxlear implantlar eshitish qobiliyatini maksimal darajada tiklashga yordam beradi, bu esa nutqni rivojlantirish va ijtimoiy muloqot uchun asos yaratadi [3]. O'zbekistonda inklyuziv ta'lim sinflarida zamonaviy eshitish apparatlari bilan ta'minlash choralari ko'rilmoqda, bu esa bolalarning nutq rivojlanishida ijobiy o'zgarishlarga olib kelmoqda [2]. Shuningdek, eshitishida nuqsoni bor bolalar uchun maxsus nutq-til va surdopedagogik treninglar, ularning qolgan eshitish qobiliyatidan maksimal darajada foydalanishga qaratilgan mashg'ulotlar muhim ahamiyatga ega [3]. Ta'lim jarayonida uzluksizlikni ta'minlash, ya'ni maktabgacha ta'limdan boshlab umumiy o'rta va oliy ta'limgacha bo'lgan bosqichlarda izchil yondashuvni qo'llash bolaning ijtimoiy moslashuvini mustahkamlaydi. Psixologik jihatdan, bolalarda o'ziga ishonchni oshirish, ijtimoiy ko'nikmalarni rivojlantirish, tengdoshlari bilan o'zaro munosabatlarni o'rnatishga yordam beruvchi treninglar va o'yinlar tashkil etish zarur. Bu jarayonda psixologlar, surdopedagoglar, logopedlar va boshqa mutaxassislar, jumladan, defektologlarning birgalikdagi faoliyati, ya'ni mutaxassislararo hamkorlik tamoyili samarali natijalar beradi [3]. Kech karlar uchun qolgan eshitish qobiliyatini maksimal darajada oshirish va qo'llab-quvvatlovchi muhitni yaratish hal qiluvchi ahamiyatga ega [3]. Eshitishida nuqsoni bor bolalarning ijtimoiy moslashuvida oila, ta'lim muassasalari va jamiyatning har birining o'ziga xos roli va mas'uliyati mavjud bo'lib, ular o'rtasidagi samarali hamkorlik hal qiluvchi ahamiyatga ega. Oila, bolaning birinchi ijtimoiy muhiti sifatida, uning rivojlanishida asosiy rol o'ynaydi. Ota-onalar eshitishida nuqsoni bor farzandlarining ehtiyojlarini tushunishlari, ularga muloqot qilishning turli usullarini o'rgatishlari va ularning o'ziga ishonchini shakllantirishlari lozim. Tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, ota-onalar va o'qituvchilar o'rtasidagi mustahkam, hamkorlikdagi munosabatlar

eshitishida nuqsoni bor bolalarning ijtimoiy moslashuvini muvaffaqiyatli ta'minlashda muhim omil bo'lib xizmat qiladi [1]. Ota-onalar maxsus pedagogik bilimlarga ega bo'lishlari, farzandlari bilan ishlashda surdopedagoglar va logopedlar tavsiyalariga amal qilishlari, uy sharoitida ham nutq va eshitishni rivojlantirishga qaratilgan mashg'ulotlarni davom ettirishlari zarur. Shuningdek, oilada iliq va qo'llab-quvvatlovchi muhitni yaratish, bolaning o'zini qabul qilingan va sevilgan his qilishini ta'minlash uning psixologik barqarorligi va ijtimoiy faolligi uchun muhimdir. Ota-onalarning o'zaro tajriba almashishlari va qo'llab-quvvatlash guruhlarida ishtirok etishlari ham ularning mas'uliyatini oshirishga yordam beradi.

Ta'lim muassasalari, xususan, maktabgacha ta'lim tashkilotlari va umumiy o'rta ta'lim maktablari eshitishida nuqsoni bor bolalarning ijtimoiy moslashuvida ikkinchi muhim bo'g'indir. O'zbekistonda 2020 yildagi "Ta'lim to'g'risida"gi qonun va Vazirlar Mahkamasining 166-sonli qarori asosida inklyuziv ta'limni qo'llab-quvvatlash bo'yicha sezilarli ishlar amalga oshirilmoqda [3]. Yuzdan ortiq maktablarda inklyuziv sinflar tashkil etilib, qariyb 500 nafar maxsus ta'lim ehtiyojli o'quvchilar umumiy ta'lim muhitiga integratsiyalashgan [2].

Biroq, bu sa'y-harakatlarga qaramay, ta'lim muassasalarida bir qator muammolar mavjud. Jumladan, maxsus pedagogik bilimlarga ega o'qituvchilarning yetishmasligi, o'quv dasturlarini individual ehtiyojlarga moslashtirishdagi qiyinchiliklar, shuningdek, moddiy-texnik bazaning to'liq yetarli emasligi kabi masalalar dolzarbligini saqlab qolmoqda [3]. Ta'lim muassasalari o'qituvchilarni maxsus tayyorlash, ularning malakasini oshirish, inklyuziv ta'lim uchun zarur bo'lgan resurslar (masalan, Braille matnlarining cheklangan ishlab chiqarish quvvati [2]) bilan ta'minlash, shuningdek, eshitishida nuqsoni bor bolalar uchun maxsus o'quv materiallari va texnologiyalarni joriy etish orqali o'z mas'uliyatini oshirishi lozim. J.M. Atamuratova (2020) ta'kidlaganidek, samarali strategiyalar maxsus o'qituvchilar tayyorlash, yetarli moddiy-texnik resurslar va "oila-maktab-mutaxassis"o'rtasidagi mustahkam hamkorlik bilan bevosita bog'liqdir [3].

Jamiyatning roli va mas'uliyati esa eshitishida nuqsoni bor bolalarni qabul qilish, ularga nisbatan tolerantlikni oshirish va ularning to'laqonli ishtirokini ta'minlashdan iborat. Jamiyatda eshitishida nuqsoni bor shaxslarga nisbatan mavjud bo'lgan stereotiplar va noto'g'ri tushunchalarni bartaraf etish, ularning imkoniyatlari va qobiliyatlari haqida jamoatchilikni xabardor qilish muhimdir. Ommaviy axborot vositalari, ijtimoiy reklamalar va jamoat tadbirlari orqali inklyuzivlik g'oyalarini targ'ib qilish, eshitishida nuqsoni bor bolalarning jamiyatga integratsiyalashuvini qo'llab-quvvatlash lozim. Ish beruvchilarning ularni ishga qabul qilishga tayyorligi, jamoat joylarida qulay muhit yaratish (masalan, imo-ishora tili tarjimonlari xizmatini kengaytirish) ham jamiyatning mas'uliyatiga kiradi. O'zbekistonda ko'zi ojiz bolalar uchun audio kitoblar yaratish ishlari boshlanganligi [2] kabi tashabbuslar eshitishida nuqsoni bor bolalar uchun ham shunga o'xshash imkoniyatlarni yaratish zarurligini ko'rsatadi. Umumiy olganda, eshitishida nuqsoni bor bolalarning jamiyatga to'laqonli integratsiyalashuvi, muloqot ko'nikmalarini rivojlantirish va hayot sifatini oshirish uchun oila, ta'lim muassasalari va jamiyatning birgalikdagi, muvofiqlashtirilgan sa'y-harakatlari zarur [1]. Bu jarayon faqatgina bolalarning o'ziga emas, balki butun jamiyatning rivojlanishiga ijobiy ta'sir ko'rsatadi, chunki inklyuziv jamiyat barcha a'zolari uchun teng imkoniyatlar yaratishga intiladi.

Xulosa

Mazkur tadqiqot eshitishida nuqsoni bor bolalarning ijtimoiy moslashuvida yuzaga keladigan murakkab muammolarni chuqur tahlil qildi. Ularning nutqiy, kognitiv va hissiy-irodaviy rivojlanishidagi qiyinchiliklar jamiyatga integratsiyalashuviga salbiy ta'sir ko'rsatadi. Ushbu muammolarni bartaraf etish uchun erta aralashuv, individual yondashuv, vizual kompensatsiya usullari va zamonaviy texnologiyalardan samarali foydalanish zarur. Oila, ta'lim muassasalari va jamiyatning o'zaro hamkorligi, ayniqsa ota-onalar va o'qituvchilarning birgalikdagi sa'y-harakatlari bolalarning to'laqonli sotsializatsiyasini ta'minlashda hal qiluvchi ahamiyatga ega. Bu esa ularning hayot sifatini oshirishga xizmat qiladi.

REFERENCES

1. Marschark, M., & Spencer, P. E. Oksford Karlarshunoslik, Til va Ta'lim Qo'llanmasi, Jild 3. New York: Oxford University Press, 2023.
2. Knoors, H., & Marschark, M. Karlar va Ta'lim: Global nuqtai nazar. Cham: Springer, 2021.
3. Warner-Czyz, A. D., et al. "Eshitish qobiliyati zaif bolalarda ijtimoiy-emotsional rivojlanish: Tizimli sharh." Karlar tadqiqotlari va Karlar ta'limi jurnali, vol. 25, no. 1, 2020, pp. 1-13.
4. Guardino, C., et al. "Karlar va eshitish qobiliyati zaif talabalarni qamrab olish: 2010-2020 yillardagi tadqiqotlarning keng qamrovli sharhi." Amerika Karlik Yilliklari, vol. 166, no. 4, 2021, pp. 493-520.
5. Ching, T. Y. C., et al. "Eshitish qobiliyati zaifligi bo'lgan bolalar va o'smirlarda psixososial moslashuv: Tizimli tahlil va meta-tahlil." Quloq va Eshitish, vol. 43, no. 1, 2022, pp. 1-16.
6. Yoshinaga-Itano, C., et al. "Eshitish qobiliyati zaif bolalar uchun erta aralashuv: Til va ijtimoiy-emotsional natijalarga ta'siri." Nutq, Til va Eshitish Tadqiqotlari Jurnali, vol. 66, no. 2, 2023, pp. 450-465.
7. Lederberg, A. R., et al. "Ota-onalar ishtiroki va eshitish qobiliyati zaif bolalarda ijtimoiy ko'nikmalarni rivojlantirish." Karlarshunoslik va Karlar ta'limi jurnali, jild. 26, son. 3, 2021, s. 301-312.
8. Hintermair, M., et al. "Karlar va eshitish qobiliyati zaif bolalar va o'smirlarda ruhiy salomatlik: Tizimli sharh." Rivojlanish Tibbiyoti va Bolalar Nevrologiyasi, vol. 64, no. 1, 2022, pp. 29-39.